

Ayrımcılık ve Şiddetin Toplumsallaşması: Sosyal Adalet ve Toplumsal Barış

Z. Maviş YILDIRIM¹

ORCID ID: 0000-0001-7667-9724

Öz: Sosyal Politika disiplini, refahın topluma dağıtılarak, sosyal adaletin inşasının gerçekleşmesi ile toplumun bütün kesimlerinin tüm sosyal sorunlarına çözüm arama amacı güden bir disiplindir. Barış Çalışmaları disiplini ise, şiddet ve türleri ile mücadele üzerinden barışın inşasını amaç edinen ve bu amacın da sosyal adaleti var etmekten geçtiği yaklaşımının kabul gördüğü bir disiplindir. Barışın, *olumlu barış* yapısı ile sağlanabileceği, bunun da, *yapısal şiddet* ve *kültürel şiddet* unsurlarının olmadığı ve sosyal adaletin inşa edildiği yapıların varlığı yoluyla mümkün olacağı görülmektedir. Bu çalışma ile ekonomik, siyasi ve sosyal hayatta ayrımcılık etkisiyle hareket edildiğinde, bilişsel düzeyde olan ayrımcılık eğilimlerinin, kurumsal ayrımcılık, yapısal şiddet ve kültürel şiddet gibi sonuçları var etmesi ve bunun da yaratacağı derin toplumsal sorunlar görünür kılınmıştır. Diğer taraftan, eşitlik etkisiyle hareket edildiğinde, bu itkinin inşa edilecek sosyal adaletin ve toplumsal barışın tesisindeki niteliği ortaya koyulmak istenmiştir. Bu iki farklı yol haritası ve olgular, disiplinler arası disiplin olma özelliği gösteren, Sosyal Politika, Barış Çalışmaları ve Sosyal Psikolojinin alan bilgilerinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, sosyal politika ile toplumsal barış arasındaki geçişken bağın görünür kılınması hedeflenmiştir ve sosyal adalet için sosyal sorunlarla mücadele yöntemleri geliştiren sosyal politikanın, temel bilgi ve pratiklerinin barış çalışmaları disiplini içinde temel nitelik arz etmekte olduğu tartışılmıştır. Son olarak, ayrımcılık teorisindeki bir ihtiyaca hitap etmek için, bu çalışma “*ayrıştırıcı*” kavramını ortaya koymakta ve bunu literatüre sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ayrımcılık, yapısal şiddet, kültürel şiddet, eşitlik, sosyal adalet, toplumsal barış, “*ayrıştırıcı*” kavramı.

**The Penetration of Discrimination and Violence into Society:
Social Justice and Social Peace**

Abstract: *Social Policy is a discipline seeking to offer solutions to social problems that occur throughout all levels of society by distributing welfare through social justice. On the other hand, Peace Studies is a discipline that aims to build peace by addressing violence and its forms, being widely*

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

accepted through the creation of social justice. It is understood that peace has meaning of *positive peace* which means not just free of *direct violence*, but also meaning free of structural and cultural violence, only possible with institutions creating working social justice. This study highlights that discrimination tendencies at the cognitive level have consequences such as institutional discrimination, *structural violence* and *cultural violence* when acted with the drive of discrimination in economic, political and social life and also highlights the deep social problems that this will create. Furthermore, alternatively, when the motive for equality is acted upon, the nature of this impulse for building social justice and social peace is discussed in this study. These two different approaches and their associated facts have been analysed by using inter-disciplinary field knowledge of Social Policy, Peace Studies and Social Psychology. In addition, it aims to make the transitional link between social policy and social peace visible as it is argued that the basic knowledge and practices of social policy, which develops methods of combating social problems for social justice, and this is useful to both peace studies and to forming social policy. Finally, to address a need in the theory of discrimination, this study introduces the notion of *discriminator* and offers this to the literature.

Keywords: discrimination, structural violence, cultural violence, equality, social justice, social peace, notion of “*discriminator*”.

Giriş

Toplumsal hayatta *farklılıkların* olumlu ve başarılı yönetiminin barış kültürünün temelini oluşturduğu bilinmektedir. Toplumsal barış kültürünün varlığı ise, toplumsal yapıların içinde var olan farklı grupların, somut ve soyut, ihtiyaç ve beklentilerinin, tüm ilişkiler üzerinden karşılanıyor olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, toplumsal barış olgusu üzerindeki araştırmaların, gruplar arası ilişkiler boyutunun önemi ortadadır ve insan-toplum ve gruplar arası ilişkiler temel konusu olan sosyal psikoloji yaklaşımlarının incelenmesi nitelik arz etmektedir.

Toplumu oluşturan gruplar hiyerarşik yapı içinde etkileşim içindedirler. Egemen ve alt-grup davranışlarını inceleyen araştırmalara bakıldığında, ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan güçlü statüsü olan egemen kişi ve grupların, kendilerini istediği gibi tanımlama, alt-grup özelliği gösteren kişi ve grupları da kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda isimlendirme, tanımlama ve damgalama gücüne sahip oldukları görülmektedir (Pratto, Sidanius, Stallworth ve Malle, 1994; Sidanius ve Pratto, 1999; Pratto, Korchmaros ve Hegarty, 2007; Çayır, 2010: 48; Dunn, 2012: 3; Pratto ve Stewart, 2012: 32). Aynı zamanda, egemen grup üyeleri, bu üyeliğin vermiş olduğu ayrıcalıkla, güç ve statü gibi soyut ve somut toplumsal kaynaklara da daha kolay ulaşabilmektedirler (Dunn, 2012: 4). Egemen kimliklerin, ikincil

kimliklerden daha ayrıcalıklı olduğu, ancak daha az dikkat çekici oldukları bilinmektedir (Protto, 2012: 33). Ayrıca, sosyal kategori normlarının egemen grup üzerinden şekillendiği görülür, bu normlar kimin toplumun üyesi olarak “sayılacağını” etkileyen özellik taşırlar ve egemen kültürel normlar sanki herkese aitmiş gibi algılanmaya açıktırlar (Protto, 2012: 29). Ayrıca, grup hâkimiyetini meşrulaştırmak kültürel olarak normal görünmektedir, bu nedenle hem bireysel uygulamaları, hem de kurumsal uygulamaları düzenleyebilirler (Protto, 2012: 32). Bu bağlamda, kişisel ve kurumsal ilişkilerin – insana ait kültür ve kültür değerlerinin - egemen kişi ve grupların istek ve ihtiyaçlarına göre şekillendiği, kişisel ya da gruplar arası ilişkilerde diyalogun temel belirleyicisi, yol haritasının şekillendiricisi ve muhtemel sonuçlarının inşasında da egemen gücün belirleyiciliği nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla, alt-grupların ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında, temel hakların sağlayıcısı sistem ve sistem araçlarının, dolayısıyla kurumların ve kurumsal davranış pratiklerinin, kontrol edilebilirliği “güçlü güçsüz ilişkisinin” dengelenmesi adına temel önem arz etmektedir.

Sosyal politika ve onun sosyal adalet hedefinin ve tohumlarının, tam da bu zeminde, bu gereklilik üzerine, tarihsel süreçte var olduğu görülür. Sanayi Devriminin var ettiği yeni üretim ilişkileri, büyük servete ve güce sahip bir sermaye sınıfı ile emeğiyle bu serveti üreten ancak alabildiğine yoksul ve sefalet içinde yaşamak zorunda bırakılan emek sahipleri arasındaki çıkar çatışmasını, barışçıl yollarla çözmek adına ilk politikalar olarak ortaya çıkmıştır. Egemen gücün karşısında güçsüzün korunduğu ve egemen hegemonyasının kontrol edilmesini sağlayacak bir sistem, gereklilikler üzerine, var olmuştur. Bir tarafta, emek sahipleri işçilerle empatinin kurulması ve diğer tarafta endüstriyel toplumsal yapının sürdürülebilirliğini mümkün kılabilmek adına düzen arayışında olan dinamiklerin etkileriyle, sınıflar ve sistem arasındaki çıkar ilişkileri pek çok kriz ve fiili çatışmalarla zaman içinde yeniden ve yeniden şekillenmiştir. Buğra ve Keyder’in altını çizdiği üzere, “*başboş bırakılan bir kapitalizmin toplumu mahvedeceği*” (2006: 17) öğretisiyle geçmişten günümüze yasalar, önergeler, kurallar, oluşumlar, anlaşmalar, ulusal ve ulusalar arası düzeyde, var edilmiştir.

Bu ontolojik tarihsel süreç içinde, sosyal politika, egemen ve alt-gruplarla kapitalist bir sistem içinde kurduğu, kazan-kazan olarak adlandırılacak barışçıl ilişki çabası ile hem tarafların istek ve ihtiyaçlarına cevap bulmuş hem de sistemin sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Bu durum, bazı taraflarca olumlu ve olumsuz yönde tartışılabilir; sosyal politikanın bir disiplin olarak *ruhunun genlerinde*, güçsüzün hak talebini gören bir ruhun itkisiyle, güçsüzün yanında kalmak ve savunucusu olmak, karşı güce ve hiyerarşiye rağmen, hak ve eşitlik arayışında direnen tarafta yer alması yatmaktadır. Disiplinin gerisindeki bu felsefe derinliği, “varlık” ve “varlığın anlamı” temelinde, var olan niteliğini öne çıkarmakta ve disipline değer katmaktadır.

Bugün gelinen noktada sosyal politika, refah sağlayıcıların ve refahın kimler tarafından nasıl kullanıldığının, refaha erişimin ya da erişimin önündeki engelleri var

eden mekanizmaların, yöntemlerin, yurttaşların genel iyi olma halinin (well-being) sağlanması adına geniş anlam kazandığı görülmektedir (Alcock, 2011: 15-24). Farklı bir ifade ile günümüzde, birey ile toplum arasında görülen ve toplumun kolektif algısında toplum vicdanını rahatsız eden tüm sosyal sorunlar sosyal politikanın konusudur. Ancak, sosyal politikanın hedefi, geçmişten günümüze aynıdır, toplumsal barışı barındırmaktadır, bunu da, taraf dinamikleri arasında, bir uzlaşma bir barış disiplini olma özelliği ile sağladığı görülmektedir. Türkiye’de Sosyal Politika disiplininin öncü çalışmaları ile tanınan Cahit Talas, sosyal politika kavramını tanımlarken sosyal politikanın bir barış bilimi olduğunun ve amacının da *sosyal adalete*² olduğunun altını çizmiştir:

“*Sosyal politika, toplumsal barışın sağlanıp sürdürülmesi için ekonomisal olayların toplumun sınıfları arasında doğurmak eğiliminde olduğu adaletsizlikleri gidermeye dönük önlemleri inceler*” (Talas, 1997: 27).

Talas’a göre, toplumsal barış için, sosyal adaletin inşa edilmesi gerekmektedir. Sınıflar arası çıkar ilişkilerinden kaynaklanan sorunların önlenmesine dönük, denge ve uyumu sağlayacak barışçıl sosyal politikalar, barış çalışmaları disiplini içinde de, barışın tesisi için arz edilen sosyal adalet beklentileri ve politikalarıyla örtüşmektedir. Sosyal adalet ve toplumsal barışın çevresinde şekillenen olay ve olguları, bu iki disiplinin kazanılmış bilgileri doğrultusunda sorgulayarak, yaklaşımları incelemek, doğru çıkarımlar seçmek, etkin ve eleştirel kullanılmak üzere anlamlı görünmektedir. Bu doğrultuda barış çalışmaları ve sosyal politika çerçevesiyle sosyal adalet ve barış olguları incelenmiştir.

Barış Çalışmaları ve Sosyal Politika Çerçevesiyle Sosyal Adalet ve Toplumsal Barış

Barış çalışmalarının, değer odaklı olduğu ve herkes için hayatı koruyup geliştirirken, güvenlik, refah, özgürlük, kimlik ve yaşanabilir bir çevreyi kapsayan temel ihtiyaçların karşılanması üzerine var olduğu görülür (Galtung, 2013: 12). Bilim disiplini olarak *Barış Çalışmaları*, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası çatışmaların ve savaşların etkisiyle gelişmiş, ancak günümüzde, ırk ve etnisite, din ve sınıfsal ayrımlardan kaynaklanan ulusal sorunlar gibi çatışmaların yönetsel çözümü noktasında da disiplinler arası bir disiplin özelliği ile oldukça geniş bir araştırma alanına sahiptir. Bu bağlamda, barış çalışmaları disiplininin kurucu paradigması uluslararası ilişkiler disiplini üzerinden var olmuş olsa da alanın alternatif doğasının kamu politikalarına da yönelmiş kavramsal ve analitik bir alana dönüştüğü görülmektedir. Barış Çalışmaları disiplininin kurucusu olarak addedilen Johan Galtung’a göre, barış çalışmaları, çatışma dönüşümü, işbirliği ve uyum gibi

² Kavram Türkçe literatürde, “toplumsal adalet” kavramı olarak da kullanılmaktadır. Cahit Talas da kavramı toplumsal adalet olarak kullanan bir yazardır. Bu çalışmada, kavram birliğini sağlamak adına kavram, birebir atıflar dışında, sosyal adalet olarak kullanılmıştır.

faktörler üzerinden şiddetin olumsuzluğunu anlamaya çalışır. Bunu da psikoloji, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, ekonomi, uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk ve tarih gibi pek çok disiplinden yararlanarak yapar (Barash ve Webel, 2013: 139). Bu durum, sosyal bilimlerin çok yönlü doğası göz önüne alındığında, hem barışı hem de çatışmaları yorumlamak için kavramsal çerçevenin zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır (Rogers ve Ramsbotham, 1999: 741). Geleneksel olarak, merkezinde *doğrudan şiddet* olgusu ile mücadele olan barış çalışmaları, Galtung'un barış kavramı üzerinde geliştirdiği yeni alt kavramlar ve içerikleri ile normatif olarak değişime uğramıştır (Pureza ve Cravo, 2005). Galtung, toplumsal mekanizmaların toplum üyeleri ile olan ilişkilerini, merkezinde barış ve şiddet temalarının işlevselliği üzerinden kavramsallaştırarak, kategorilendirmiş ve adlandırmıştır. Yazar, barış olgusunu, *olumlu barış* ve *olumsuz barış* olarak iki kategoriye ayırmış ve bu kategorilerin iki farklı yaşayan sistemi barındırmakta olduğunu savunmuştur.

Olumsuz barış, savaş halinin yokluğu veya doğrudan şiddet olarak tanımlanan fiziki çatışma ve şiddetin fiili olarak toplumda var olmama halidir. Diğer bir ifade ile olumsuz barış göstergelerini taşıyan bir toplum sadece fiziki şiddetin, fiziki çatışmaların, var olmadığı bir toplumu temsil etmektedir. Bu kategorilendirme, bu özellikleri taşıyan bir toplumda barışın mutlak varlığından söz edilememesini sağlamaktadır.

Olumlu barış ise, olumsuz barış hali özelliklerini gösteren bir toplumda, aynı zamanda toplum üyelerinin eşit haklara eşit koşullarda ulaşabilmelerinin sağlandığı, kısaca sosyal adalet anlayışının inşa edildiği ve bu doğrultuda işleyebilen bir toplumsal yapıyı temsil etmektedir (Galtung, 1969: 183). Olumlu barış hali, toplum üyeleri arasında, toplumsal uzlaşının sağlanmış olmasını, hak ve özgürlüklerin eşit dağıtımını sağlayan bir sistemin uygulanıyor olma halini ifade etmektedir. Kısaca, toplum üyelerine eşitlik ilkesi ile yaklaşan sistemin, kurumlarıyla ve pratikleri ile var olduğunun ifadesidir (Galtung, 2015: 183). Toplumsal barışın varlığının, *olumsuz barış* ve *olumlu barış* kavram ve göstergeleri ile alt kategorilere ayrılması, toplumsal yapıların derinlemesine analiz edilmesi sağlamaktadır. Bu kavramlar üzerinden var edilen alt kategoriler, ulaşılan barış seviyesini ve bu seviyenin de kendi içinde aktif geçişler halinde olma durumunun gözlemlenebilme ve tanımlanabilmesini sağlamaktadır. Barış kavramının, toplum üyelerinin yaşamlarını şekillendiren mekanizmaların davranışları üzerinden gözlemlenebilen işlevsel prototiplere ayrılması ve toplumsal barış durumunun detaylandırılması sayesinde, disiplin savaş ve şiddet ile mücadeleyi içeren dar anlamından da sıyrılmış ve barışın tesisinde kullanılacak olan araçların tartışıldığı geniş bir disiplin olma özelliği göstermektedir.

Toplumsal barış için sosyal adaletin gerekliliği bilinen bir önermedir, tıpkı toplumsal yaşamda sosyal adaletin de kurumlar aracılığı ile tesis edilebileceğinin bilinmesi gibi. Bu bağlamda, çalışma hayatında sosyal adaletin sağlanması ve uluslararası toplumsal barışın tesis edilmesi hedefiyle, Birinci Dünya Savaşı'na 1919 yılında son veren Versay Anlaşması kapsamında, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kurulmuştur ve ILO Anayasası "Evrensel ve kalıcı bir barışın ancak sosyal

adalet temeline dayalı olması” gerektiği ifadesi ile başlamaktadır. Sosyal adalet ve toplumsal barışın tesisi temeliyle şekillenen ILO ve politikaları, sosyal politika disiplininin konu ve temel referans aldığı kaynakları sağlamaktadır. Bu noktada, sosyal politika ve barış çalışmaları disiplinlerinin sosyal adalet beklentisi zemininde keşiştiği görülmektedir. Sosyal politikanın temel hedefi olan ve barış çalışmaları disiplininin de toplumsal barışın ancak varlığı ile mümkün olabileceği iddia edilen, sosyal adalet, İkinci Dünya Savaşı sonrası önem kazanmış, savaşın ve insanlık üzerinde acımasız yaralarının izleri ile bazı politik yaklaşımlar sonucu şekillenmiştir. Buna göre, fırsat eşitliği tanınmayan ve yoksullaşan büyük kitlelerin insan onuruna yakışan bir yaşam sürdürebilmelerinin gerekliliği ile ve çatışmasız bir toplum için sosyal adaletin inşa edilmesi gerekli görülerek devlet kurumları sosyal adalet anlayışına dönüşümler yaşamışlardır. Bu bağlamda, sosyal adalet bir taleptir ve liberal adaletin bir tarafın ihtiyaçlarına yetersiz kalması sonucu ona verilmiş bir cevap olarak değerlendirilmektedir (Barry 2017: 35). Sosyal adalet, toplumda kimin neyi elde etmesi gerektiği üzerine şekillendiği (Taylor-Gooby, 2008: 60) ve “toplumdaki çıkar ve ödüllerin dağılımı ile ilgili” (Baştaymaz, 2016: 49) olduğu için, toplumda yaşayan her bireyin yaşam standartlarını belirleyen önemdedir. David Miller de (1976), toplum tarafından algılanan adaletsizliklerin toplumsal sınıflar arasında sorunlar yaratacağını ve toplumun her kesimine yayılarak bunun da düzenin barışçıl kalmasına engel olacağını ifade etmiştir ve o yüzden Miller’e göre sosyal adalet “toplumdaki her birey için adalet” anlayışının varlığıyla mümkündür. Miller, sosyal adaletin toplumsal hayatta var edilebilmesi için gerekli üç başlığın önemini savunmuştur. Bunlar, eşit vatandaşlık, sosyal minimum başlığı altında gelir, saygın bir hayat sürdürebilmek için yeterli eğitim, sağlık bakımı gibi yaşam koşullarını da garanti altına alınması ve üçüncü olarak fırsat eşitliği ve adil dağılımdır. Bu üç temel ilke olmadan toplumsal yaşamda sosyal adaletin var edilebilmesi yazara göre mümkün değildir (1976). Bu bağlamda, toplumsal yaşam içinde kurumların sosyal adalet merkezinde eşit davranmak ilkesi ile hareket etmeleri sosyal adaletin inşası, dolayısıyla toplumsal barış için temel gereklilik olarak görünmektedir.

Sosyal adalet olgusu üzerinde gelişmelerin temelinde büyük ölçüde eşitlik ve hak beklentilerinin olduğu görülür (Taylor-Gooby, 2008: 62) ve kavram tartışırken özgürlükler, eşitlik ve adalet olgularının içeriği doldurulmadan anlamlandırılması mümkün görünmemektedir. Bu kavramların anlam ve içerikleri doğrultusunda, pratikte var edilebilmesi de ancak sosyal adalet olgusunun var edilebilmesi ile mümkün görünmektedir. Kaya, sosyal adalet ile adalet kavramı arasındaki düşünsel temelin, “çıkartı mutluluk ve ahlakın kaynağı olarak gören faydacılık kuramıyla” (Utilitarianism) kurulduğunu fakat gerçek anlamda ise John Rawls tarafından oluşturulan *Adalet Kuramıyla* anlamlı olmaya başladığını savunur (2000: 233). Adalet kavramının tartışıldığı her araştırmada fikirlerinden en çok yararlanan 20. yüzyılın önemli siyaset felsefecilerinden biri John Rawls, *Bir Adalet Teorisi (A Theory of Justice)* adlı kitabında adaletin hakkaniyet ilkesi ile var edilebileceğini

savunmaktadır. Hakkaniyete uygunluk bir toplumun adil olması için temel önemdedir ve adil bir toplum da kurumları ile tüm yurttaşlarının bireysel hak ve özgürlüklerini koruyan, kaynakları da en adil şekilde dağıtan toplumdur. Adil bir toplumda, tüm yurttaşlar için eşit özgürlük ilkesi yaşatılmaktadır (Rawls, 2018: 32). Rawls eşitsizliğe sadece dezavantajlı kişi ve grupların yararlanması için izin verilmesini uygun görmektedir. Ayrıca, toplumdaki her bireyin eşit eğitim hakkının devletin en büyük görevi olarak tanımlayarak, adil bir sistem için en önemli diğer ilkenin de adil fırsat eşitliği olduğunun altını çizmektedir. Özetle Rawls, adalet olgusunun ekonomik faktörlerin ötesinde algılanmasının gerekliliğini de belirtirken aynı zamanda herkes için eşit temel özgürlükler ve fırsat eşitliği ilkesinin gerekliliğini savunmaktadır. Adalet ve eşitlik kavramları arasındaki bağı tartışan ve anlamlandıran Kaya (2020: IX), “*adalet, toplum içindeki barış, uyum, eşitlik, baklılık ve düzen yaratma işleviyle hukukun özünü oluşturduğunu*” ifade eder ve adaleti sağlamanın her şeyden önce eşit olmayan hakları ve fırsatları eşit kılmaktan geçtiğini savunur. Ayrıca, eşitlik kavramının her yönüyle adalet kavramını içinde barındırdığını ve eşitlik kavramının insan haysiyet ve onuruna yaraşır bir yaşamın özünü oluşturduğunu savunur. Bu bağlamda Gülmez, toplumun her üyesinin sadece insan oldukları ve taşıdıkları ortak *insan onuru* nedeniyle hak ve özgürlüklerden eşit yararlanmalarını, hak ve özgürlüklere ulaşmada bu sebepten farklı muamele görmemelerinin gerekliliğini savunmaktadır (2009: 5). Görüldüğü üzere, eşitlik tartışmaları, ahlaki ve pratik kapsamı üzerinden şekillenmektedir ve pratikte sonuç *eşitliği* ve *fırsat eşitliği* yaklaşım ve politikaları temelinde şekillenen tartışmalardır. Cinsiyet, yaş, dil, özürllülük vd. pek çok özel alt grupları barındıran bir toplumda eşit başlangıç noktası ile yarışın sonuçlarının adil olduğunu düşünmek, eşitlik teorisi içinde uzun yıllardır tartışılan bir alan olduğu görülür. Bu doğrultuda, fırsat eşitliği politikaları ile bazı toplumsal gruplara eşit fırsat sağlama uygulamaları var olsa da kapsamı ve genişliği üzerinde tartışmaların ve düşünsel ayrılıkların sıklıkla görüldüğü, girift görülen bir alandır (Taylor-Gooby, 2008: 56).

Sosyal Adaletsizlik, Ayrımcılık ve Şiddet Türleri ile Şiddetin Toplumsallaşması

Sosyal adaletin, büyük ölçüde, eşitlik ve haklar üzerinden inşa edildiği kabul görmektedir (Taylor-Gooby, 2008: 62). Bufacchi, sosyal adaletsizliğin, çağdaş ahlak ve siyaset felsefesi için oldukça önemli bir olgu olmasına rağmen ve son elli yılda sosyal adalet üzerinde çok sayıda çalışma ile literatüre katkı sağlanmasına rağmen, sosyal adaletsizlik üzerindeki çalışmaların oldukça sınırlı ve yetersiz kalmasına eleştirel bir çerçeveden bakmaktadır. Yazarın, bu eleştirisini sadece nicelik üzerinden değil aynı zamanda nitelik üzerinden de yaptığı görülmektedir. Bufacchi, konu çalışmalarının, yoğunlukla sosyal adalet üzerinde odaklandıklarını, bu durumun dolaylı olarak, sosyal adaletsizliğe de ışık tutmak olarak algılandığını ifade ederek, sosyal adalet ve sosyal adaletsizlik arasındaki bu ilişkinin uzun zamandır

yanlış yorumlandığı savunmaktadır. İki olgu arasındaki ilişki üzerinde genel kabulün, Rawls'ın da ifade ettiği üzere, adaletsizliğin, adaletin yokluğu olarak anlam bulduğu, ancak sosyal adaletsizliğin, birçoğunun varsaydığı gibi, sosyal adaletin eksikliği yaklaşımından yola çıkılarak doğrulanamayacağını ifade etmektedir. Yazar, sosyal adaletsizlik, sosyal adaletin eksikliği veya ihlali olarak kabul görse de, ancak bunun tam tersinin “*sosyal adalet, sosyal adaletsizliğin olmamasıdır*” şeklinde bir önermenin gerçeğe daha yakın olduğunu iddia etmektedir (Bufacchi, 2012: 1-2). Bu argümanını da, Shklar’a göre, adaletsizliğin sadece adaletin yokluğu olduğunda ve neyin adil olduğu bilindiğinde, sadece adalete bakılacağı ancak diğer taraftan bu durumun adaletsizliğe dair çok şeyi kaçırma riskini de doğuracağı, argümanı ile irdelemektedir (Shklar, 1990, 15 akt. Bufacchi, 2012: 2). Bu bağlamda, adaletsizliği, adaletin gölgesi olarak görmek - bir anlamda adaleti adaletsizlikten önce görmek - adaletsizliği tamamen kişinin tercih ettiği adalet anlayışına bağlı olarak anlamlandırma gibi bir sorunun da var edilmesi anlamına gelmektedir (Bufacchi, 2012: 2). Yazarın bu eleştiri ve argümanları, alan yazarları için önem arz edecek niteliktedir. Zira yenedünya düzeni doğrultusunda, makro ölçekten kişisel alana kadar toplumsal alanda hızlı dönüşümler yaşanmaktadır ve yeni düzen arayışında ortaya çıkan yeni sorunsal ve adaletsizliklere, bu perspektiften bakarak yol haritası çizmek, birçok açıdan, dezavantajlı grupların lehine olacak doğru adım gibi görünmektedir.

Pogge'e göre, sosyal adaletsizlik her şeyden önce kurumsal alanın sorunudur. Yazara göre, adaletsizliğin temel nedenlerinden biri, toplumsal hayatta paylaşılan sosyal kurumların, paylaşılan kurumsal düzenin, egemenler tarafından şekillenmesi ve daha alt-gruplara kabul ettirilmesidir. Bu kurumsal düzen, radikal eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Bu bağlamda, Pogge'e göre sosyal adalet özellikle kurumsal alanın konusudur ve dolayısıyla sosyal adaletsizlik her şeyden önce kurumsal bir sorundur. Ancak, kurumsal düzeydeki bu adaletsizliklerin temel varlığı, adaletsizliklerin kurum dışı boyutunun da görülmesinin ihmal edilmesine engel olmamalıdır. Yazara göre, feminist slogan, "kişisel olan politiktir" anlayışından yola çıkılarak kişisel adaletsizlikler de siyasi adaletsizliklerdir ve özellikle, kurumsal adaletsizliğe dayanarak, politik alan da ihmal edilmemelidir (Pogge, 2008, akt. Bufacchi, 2012: 8-9).

Bu bağlamda, toplumsal hayatta sosyal adaletsizlik, sosyal ve ekonomik haklarını bir nedenden kullanamayan ve dolayısıyla toplumsal hayata katılamayan grupların o toplumda varlığını göstermektedir. Toplumsal hayata bazı grupların katılamaması ise, o toplumda sosyal dışlanma mağduru olmuş grupların varlığını ve bu grupların eğitim, barınma, sağlık ve istihdam gibi olanaklara eşitlik ilkesi üzerinden ulaşamaması anlamını taşımaktadır. Toplumsal hayata katılamama boyutuna ulaşmış eşitsizlikler, kişi ve grupların kurumsal ayrımcılık boyutunda ayrımcılık deneyimlerinin de varlığının göstergesidir. Örneğin, doğru zamanda ulaşılamayan eşit eğitim hakkı, daha ileriki yıllarda kişinin istihdam şansının azalması anlamına gelecektir ve sabit gelir yoksunluğu ise beraberinde barınma ve

sağlık gibi hak ve hizmetlere ulaşamama gibi sonuçları var edecektir. Görüldüğü üzere, sosyal dışlanma ayrımcılıkla var olurken varlığı ise, yine daha derin ayrımcılıklar yaratan büyük bir sorunsaldır. İç içe geçmiş, birbiri ile etkileşim ve bağ içinde olan, ayrımcılık mağduriyetleri barındıran bu deneyimler grupların toplumsal hayata katılımını engelleyen ve sosyal dışlanma olgusunu var eden temel nitelikte unsurlardır.

Silver, sosyal dışlanma kavramının kapsamlı ve çok boyutlu özelliği ile birçok farklı şekilde tanımlanabileceğini ifade etmiştir ve olgunun var olmasında ortaya çıkması muhtemel alanları belirlemiştir. Bu alanlar, geçim kaynağı; güvenli, kalıcı istihdam; kazanç; mülkiyet, konut; minimum veya cari tüketim seviyeleri; eğitim, beceriler ve kültürel sermaye; refah devleti; vatandaşlık ve yasal eşitlik; demokratik katılım; kamu malları; ulus veya egemen ırk; aile ve sosyallık; insanlık, saygı, tatmin ve anlayış gibi alan başlıklarıdır (1995: 60). Amartya Sen ise, sosyal dışlanmanın çok yönlülüğünü, çok farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini ve bunu tanımanın önemli olduğunu belirtir. Ancak, bununla birlikte, terimi ayırım gözetmeksizin her olguda kullanma konusunda da ihtiyatlı olunması gerekliliğini dil faktörü üzerinden tartışır. Yazar, dışlanmanın dilinin çok yönlü, uyarlanabilir ve her yoksunluğu bir sosyal dışlanma vakası olarak tanımlamaya müsait olma halini görünür kılar. Özellikle, sosyal dışlanma üzerine geniş ve hızla büyüyen literatürde bunun bir cazibe olabileceğini ancak her türlü yoksunluğu tanımlamak için sosyal dışlama dilini kullanmamanın gerekliliğinin altını çizer (Sen, 2000: 7). Sen, sosyal dışlanma kavramını incelediği çalışmasında özellikle yoksunluk ve yoksulluk bağlamında kavramı incelediği görülür ve sosyal dışlanmaya odaklanmanın, yoksulluk ve yoksunluğun nedensel ve kurucu analizlerine büyük ölçüde yardımcı olacağını tartışır (2000: 44). Sapancalı, sosyal dışlanmanın "*yoksulluk, işsizlik, sosyal koruma, eşitsizlik, ayrımcılık gibi temel sosyal politika*" konularını içerdiğini, aynı zamanda ekonomik, sosyal, siyasal tartışmaların odağında bir kavram olarak olgu ile mücadelede ise kamu politikaları üretilen bir sorunsal olarak ifade etmektedir (2005: 52). Zira ekonomik haklardan yararlanamamak ve çalışma hayatından dışlanmış olmak grup düzeyinde ortaya çıktığında ve kronikleştiğinde, sadece bu grupların ve üyelerinin yaşamsal sorunları olmaktan çıkarak toplumun genelini ilgilendirecek sorunlara dönüşmektedir. Bu noktada, bu grupların toplumsal yaşamda ihtiyaçlarının karşılanması, ekonomik ve sosyal haklara eşitlik ilkesi doğrultusunda ulaşabilmeleri, özel politikalar olarak adlandırılan, olumlu ayrımcılık politikaları, fırsat eşitliği politikaları, eşit temsiliyet/kota politikaları gibi yaklaşımların var edilmesi ile mümkün olacaktır. Ancak, bunlar süreli uygulamalardır ve sorunun temelinde, fırsat eşitliği sağlayan bir eğitim sistemi, çalışma hayatının yapılarının eşit ve adil düzenlenmesi, bütün bileşenleriyle adil işleyen bir adalet sistemi vd. sistemlerin varlığını gerektirmektedir.

Sosyal dışlanma, bazı dezavantajlı gruplar üzerinden toplumda var olduğunda, içinde daha farklı dinamikleri ve derin sorunları barındırabilmektedir. Dezavantajlı gruplar, siyasi ve ekonomik yönden zayıf gruplardır ve sahip

oldukları farklı fiziksel ve kültürel özelliklerinden dolayı toplumsal hayatta eşitsizliklere maruz kaldıkları bilinmektedir (Giddens, 2008). Bu grup kendi içinde heterojendir, sorunları ve çözüm politikaları da birbirinden besleniyor olsa da heterojen özellikler de taşımaktadır. Örneğin kadınlar, dezavantajlı gruptur ancak etnisite üzerinden dezavantajlı grup ve sorunları düşünüldüğünde, iki dezavantajlı grubun toplum ve sistemle ilişkileri farklı dinamikler üzerinden şekillenmektedir³. Dezavantajlı grupların toplumsal hayata katılamaması birçok farklı faktörün etkileşimi ve döngüsü üzerinden ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yaşamsal faaliyetleri için istihdam ve gelir ihtiyacı karşılanmayan dezavantajlı grupların, işsizlik sonucu ekonomik dışlanmayla toplum ile bağlarının zayıflayıp kesildiği önemli bir noktadır. Gelir ihtiyacını karşılayamayan özel gruplar yoksulluk ve yoksunluk sorunları ile toplumdan uzaklaşırlar ve yoksulluğun kronikleşmesi sosyal dışlanma mağduru grupları var eder. Ekonomik alandan dışlanmış olmak ve kronik işsizlikle gelir sahibi olmamak ise bu sorunla yüzleşen dezavantajlı grupların kültürel dışlanmaya maruz kalmalarına da neden olacaktır. Kültürel dışlanma, bu alanda yaşanan ayrımcılık deneyimleri beraberinde siyasi ve mekânsal dışlanmaya dönüşerek sosyal dışlanma mağduru gruplar yaratmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003: 21). Toplum ile bağları kopan ve toplumsal süreçlerin dışında kalarak “*soyial dışlanmayı deneyimleyen*” kitlelerin varlığı o toplumda aşılması oldukça zor toplumsal sorunlar yaratacaktır.

Barış çalışmaları perspektifinden şiddet olgusu incelendiğinde, toplumda fiziksel çatışmalar var olduğunda, bu olgu var olmadan, gözlemlenebilir diğer şiddet türleri çoktan o toplumda vardır ve bu sinyaller karar vericiler tarafından doğru okunduğu takdirde şiddete giden yol haritası farklılaştırılabileceği görülmektedir.

Barış çalışmaları içinde, şiddet olgusunun, kendi içinde dört farklı alt başlık olarak kategorilendirdiği görülür ve bu kavramsallaştırma Galtung tarafından yapılmıştır; *doğrudan şiddet, yapısal şiddet, kültürel şiddet ve çevresel (doğaya karşı) şiddet* (1969). Bu çalışmanın içeriği gereği ilk üç şiddet türü ön plana çıksa da tartışılacak olan kategoriler dolaylı ve kültürel şiddet kategorileri olacaktır. İlk üç şiddet türü, barışa giden toplumsal süreci engelleyen faktörlerdir ve bunlar birbiri ile hem bağı olan hem de ontolojik geçişkenliğe sahip faktörlerdir. Ancak, aynı zamanda yapısal ve kültürel şiddet türleri dolaylı oldukları için, doğrudan şiddetten farklıdır. Doğrudan şiddet, fiziksel zarar verme eylemini içerir, görünürdür, tanımlanabilir özelliği vardır ve şiddetin, suyun yüzeyinde kalan buz dağının görünen kısmıdır.

Yapısal şiddet, bazı sosyal yapıların veya sosyal kurumların insanların temel ihtiyaçlarını karşılanması noktasında, engelleme ve zarar verme edimi ile hareket etmesiyle ortaya çıkan bir şiddet biçimidir. Güç ve kaynakların eşit dağıtılmaması ile eşitsizlik ve adaletsizliğin topluma kurumlar aracılığı ile soyut bir form olarak taşınma halidir. Kişisel şiddetten doğrudan farklıdır ve şiddeti gerçekleştiren hiçbir aktörün bulunmadığı halde kişilere zararı ifade etmektedir. Burada şiddet, ekonomik, siyasi ve sosyal yapıların pratikleri içinde gizlenmiştir ve görülmesi ve

³ Bkz. Sosyal Baskınlık Kuramı, Sidanius ve Pratto, 1999.

tespiti direkt mümkün değildir. Amaçlı soyut bir form olarak ortaya çıkan, eşitsizlik ve adaletsizliğin topluma kurumlar aracılığı ile ancak dolaylı bir şiddet türü olarak taşınmasını sağlayan bu form, insanların baskı altına alınmasında bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Kısaca, yapısal şiddet, güç ve kaynakların eşitsiz dağılımından ortaya çıkmaktadır (Galtung, 1969: 183). Üretim ve dağıtım sistemleri daha adil bir şekilde organize edildiğinde yapısal şiddetin azalacağı savunulmaktadır. Yapısal şiddet kavramı, dolaylı şiddet ve bazen kurumsallaşmış şiddet olarak da adlandırılır ve kişisel-doğrudan fiili şiddetin, aksine şiddeti gerçekleştiren hiçbir aktörün bulunmaması, bu yolla, kişilere nesnelere uzantısı olarak zarar anlamına gelmektedir. Bu tür şiddet, yapıların işleyişi, güç ve kaynaklara eşit ulaşımın mümkün olmaması ve bu bağlamda eşitsiz dağılımdan ortaya çıkmaktadır (Galtung, 1969; Weigert, 2008). Yapısal şiddet, sosyal eşitsizliklerin ve baskıların üretimini, devamlılığını ve yeniden üretimini içerir. Sosyal sistemler ve mekanizmalar aracılığı ile ırk ve etnisite, sınıf, cinsiyet ve milliyet gibi kategoriler üzerinden üretilen marjinalleştirme, dışlama ve sömürüleri içerir ve kavramın bu olguları görünür kıldığı görülmektedir (Dutta vd., 2016).

Görüldüğü üzere, şiddet fiziksel çerçevenin dışında ayrıca eşitsizliği teşvik eden ve eşitsiz edimi var eden idari veya yönetsel eylemler olarak da tanımlanmaktadır. Yapısal şiddet, insanları sistematik olarak yoksulluk, maddi çaresizlik ve savunmasızlık ile yaşamlarını anlamsız ve çekilmez kılmaktadır. Bornstein'e göre, (2005), yoksulluğu göreceli olarak yapısal şiddet olarak tanımlamak oldukça yerindedir. Bu durum, kazanan ve kaybeden taraflar yerine, fail ve mağdur algısını var etmeye yaramaktadır ve bu da çözülmesi gerekli büyük bir sorunu da olgu olarak görünür kılmaktadır (Bornstein, 2005). Yazara göre, Jim Crow yasaları ve Ku Klux Klan gibi siyahi karşıtları tarafından uygulanan şiddet türleri ve ayrımcılık, Afrikalı Amerikalı grubunu yirminci yüzyıla kadar yoksulluk içinde yaşamasına neden olmuştur. Endüstrinin varlığı ve ihtiyaçları doğrultusunda Afrikalı Amerikalılar şehirleşmiş olsalar da eğitim, sağlık hizmetleri, istihdam ve diğer kamu hizmetlerinden ihmal yoluyla sistematik olarak yararlanamamışlardır, güvenlik sisteminin taraflılığı ile de mağdur olan bu grubun yapısal şiddet mağduriyeti büyüyerek günümüze kadar gelmiş ve devam etmektedir (Bornstein, 2005). Bu bağlamda, toplumsal barış ve yapısal şiddet arasında geçişken bir bağ oldukça görünürdür.

Kültürel şiddet ise, doğrudan veya yapısal şiddeti haklı göstermek veya meşrulaştırmak için kullanılmaktadır (Galtung, 1990: 291). Din ve ideoloji, dil, sanat ve bilim gibi sembolik araçlar yapısal şiddeti meşrulaştırılabilir ve bu yolla toplumda kabul edilebilir hale getirilmesinde işlevsel görevleri bulunmaktadır (Galtung, 2013). Örnekleri ise, marşlar, şarkılar, öyküler, din, dil, değer yargıları gibi araçlardır. Yapısal şiddet, inişli çıkışlı bir süreçtir, kültürel şiddet ise kolay değişmez ve temel kültürün yavaş dönüşümleri göz önüne alındığında, uzun süreler boyunca esasen aynı kalıcıdır (Galtung, 1996: 199). Irkçılık ve kölelik sistemi üzerinden şiddet türleri arasındaki geçişkenlik örnek niteliğinde kullanılmaktadır. Afrikalı siyahiler

köleleştirilerek Amerika'ya getirilmiştir ve direnenler tarlalarda ya da yollarda doğrudan şiddet kurbanı olmuşlardır. Kurumsallaşmış kölelikle, yapısal şiddet olgusu var olmuştur ve kölelik kaldırılmıştır ancak günümüzde kültürel şiddet biçimi olan ırkçılık ve nefret söylemi biçimindeki şiddet formu devam etmektedir. Tüm şiddet türleri kendi içinde birbirlerinin besler niteliktedir. Kültürel şiddet yolu ile de diğer şiddet ve türlerinin meşrulaştırması inançlar, semboller mitler gibi örnekler üzerinden gerçekleşmektedir. Galtung'a göre, kültürel şiddetin karşı anlamlısı kültürel barıştır ve bu kavram anlam olarak doğrudan barışı ve yapısal barışı haklı çıkarmaya, meşrulaştırmaya hizmet eden bir anlam taşımaktadır. Bir kültürde kültürel barışı temsil eden çok sayıda ve çeşitli yönler bulunduğu buna bir 'barış kültürü' olarak atıfta bulunmak mümkün olacaktır (1996: 196; Galtung, 2013: 42).

Özetle ifade etmek gerekirse, yapısal şiddet, sosyal yapıların veya sosyal kurumların toplum üyelerinin temel ihtiyaçlarını karşılanması noktasında engel ve zarar verici pratikleri içeren dolaylı şiddet biçimidir. Kavram, güç ve kaynakların eşit dağıtılmaması ile eşitsizlik ve adaletsizliğin topluma kurumlar aracılığı ile soyut bir form olarak taşındığını ortaya koymaktadır ve toplumsal barış ile kendi/yapısal şiddet arasında geçişken bir bağı görünür kılmaktadır. Kültürel şiddet ise doğrudan ya da yapısal şiddeti meşrulaştırmak için kullanılan araçlardır. Yapısal şiddet ve kültürel şiddetin temelinde var olan ayrımcılık fiili ve sonuçlarıdır. Ayrımcılık edimi, eşitsizlik olgusunu var eder ve toplumsal eşitsizlikler ile toplumsal çatışmalar arasındaki geçişken bağ da Antik Çağda Aristoteles'ten beri tartışılan bir konudur. Toplum üyelerinin hak taleplerinin, yaygın ayrımcılık pratikleri ile reddedilmesi sosyal adaletin inşasında, dolayısıyla da toplumsal barışın tesisinde, engel taşımaktadır. Bu bağlamda, ayrımcılık fenomeni ile mücadele etmek ve yaygınlaşmasını engellemek sosyal adalet için olmazsa olmaz önemdedir.

Ayrımcılık olgusu ile mücadele için gerisindeki dinamikleri iyi tanımak ve anlamak gerekmektedir. Ayrımcılık, Dovidio ve Hebl'in kategorilendirmesine göre, toplumsal yaşamda farklı kademelerde ortaya çıkar ve bu kademeler kişisel, kurumsal, sosyal ve kültürel kademelerdir (2005: 11).

Kavram olarak ayrımcılık, dar anlamıyla, haksız ve farklı, bazı özel durumlarda, eşit davranmak üzerinden, eşitsiz sonuçlar yaratan davranışlardır. Geniş anlamıyla ayrımcılık, birey veya grupların, var olan ya da varsayılan farklı özelliklerinden dolayı, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel hak, ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasında haksız ve farklı muamele görerek, kaynaklara ulaşamamaları, dezavantajlı konuma itilmeleri veya ikincilleştirilmeleridir. Ötekileştirmek fiili üzerinden, duygular düzeyinde onur kırılması, sosyal itibarın zedelenmesi gibi soyut formların varlığı da ayrımcılık ediminin varlığından bahsetmek için yeterlidir. Bu bağlamda, ayrımcı davranış; engel olmak, dışlamak, ikincilleştirmek, yokmuş gibi davranmak, değişime zorlamak, itibarsızlaştırmak ve damgalanmak gibi araçlarla, birey ve grup üyelerinin hedeflerine ve amaçlarına ulaşmasına engel olmaktır, psikolojik veya dokunulabilir zarar vererek, iyi-olma

(well-being) halini bozacak davranışlardır. Ayrımcılık, “*aşağılayıcı, onur kırıcı, hak mahrum edici bir muameledir*” (Kaya, 2013: 395). Buradan da hareketle, kanımca, ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik arayışı öncelikle, sağlanamamış olan “insan onuru eşitliğini” inşa edebilmek için gereklidir, zorunludur.

Ayrımcılık teorisine kavram öneri olarak “Ayrıştırıcı”: Ayrımcılık teorisi içinde temel literatür incelendiğinde olguya ait alt başlıklar, türleri, nedenleri ve özel istisnai durumların bir kavram birliği ile aktarılmamakta olduğu göze çarpmaktadır⁴. Aynı zamanda, olgunun varlığını ve olumsuz sonuçlarını konuşup tartışıyor olmanın yanında, gerek literatürde gerekse günlük yaşamda bu edimin sahibi olan faili isimlendirmek, tanımlamak ve zihindeki bir normla ilişkilendirmek için öznenin görünür kılınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, ayrımcılık teorisindeki bir ihtiyaca hitap etmek için *ayrıştırıcı* kavramı bir önerisi olarak literatüre sunulmaktadır.

Ayrımcı eğilimlerle davranan kişiyi *ayrıştırıcı* kavramı üzerinden adlandırmak, bunu yaygınlaştırarak dilde kullanılan bir kavrama ve norma dönüştürmek, zihnin prototiplerle düşünüyor olma özelliği ve bu sınıflandırmanın insan algısını kolaylaştıran, yalınlaştıran bir işlevi olduğunu düşünüldüğünde ve dolayısıyla sosyal bilişte de *kişi kategorisi* üzerinden de olumsuz kategorilendirmeyi sağlayacağı için, fiili uygulayan kişi veya yapılar için, bir kavramın varlığı oldukça anlamlıdır. Zira dilde “*bir şeyi karşılayacak yalın bir sözcük yoksa onun hakkında düşünmek çok daha güçtür.*”

⁴**Ayrımcılık türleri;** Bu alanı, nedenleri göre, ortaya çıkış biçimlerine göre ve ayrımcılık yapmama kuralında istisnası olan ayrımcılık türlerine göre kategorilendirmek, literatüre ve okuyucuya anlam kolaylığı sağlamak için gerekli görünmektedir.

Nedenlerine Göre Ayrımcılık Türleri: Kendi içinde iki kategoriye de ayrılarak açıklanabilir. A. Doğuştan sahip olunan özellikler üzerinden – bazılarında geçişkenlikler mümkün olsa da - ayrımcılık türleridir. Örneğin, Cinsiyet, ırk, dil, din, yaş, renk, etnisite gibi faktörlerdir. B. Sonradan sahip olunan özellikler üzerinden ayrımcılık türleridir. Örneğin, siyasi düşünce, medeni durum, hastalık, meslek, yaşam tarzı gibi faktörleri barındırır (bkz. Yıldırım, 2017: 303-308).

Ortaya Çıkış Biçimine Göre Ayrımcılık Türleri: Bu alan hem literatürde hem de ulusal-uluslararası yasalar, mevzuatlar, kanunlarda oldukça farklılık gösteren bir alandır. Ancak, günümüzde ortaya çıkış biçimine göre yaygın olarak kabul görmüş ayrımcılık türleri özetle; doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, taciz, cinsel taciz, emirle ayrımcılığa özendirme, gebeliğe veya analık iznine bağlı ayrımcılık, çoklu ayrımcılık, ters yönlü ayrımcılık, ikinci kişiler üzerinden ayrımcılık, gibi türleri içermektedir (bkz. Yıldırım, 2017: 303-308).

Ayrımcılık Yapmama Kuralında İstisnası Olan Ayrımcılık Türleri: Yasaklanmamış ve cezası olmayan ayrımcılık türleridir. Ayrımcılık uygulamalarının tümü negatif ayrımcılık olarak tanımlanmamaktadır. Sınırlı sayıda, istisnalar belirlenmiştir ve ayrımcılık yasağı açısından yasaklı alan değildir. Bunlar; Belirli bir iş için nitelik beklentisi ile ortaya çıkan durumlar; Devlet güvenliği için başvuru alan uygulamalar; Özel koruma veya yardım önlemleridir. Bu kategorinin de alt başlıkları özel tedbirler ve pozitif/olumlu ayrımcılık politikaları bu kategoriye girmektedir (bkz. Yıldırım, 2017: 303-308).

Bu yüzden şimdilerde diller arası sözcük alışverişi artmıştır”(Hogg ve Vaughan, 2011: 618).

Farklı bir ifade ile, düşünce ve dil arasındaki bağı araştıran psikolojik ve biyolojik araştırmalar, düşünmenin karmaşık fakat farklı tarzlarla gerçekleştiğini gösterir (Atkinson vd., 2010: 339). Düşünce bir *zihin dilidir* ve dil de düşünceyi iletmek için başlıca araçtır. Kavramlar da, kendi aralarında kategorik ve hiyerarşik olarak yapı ilişkisi içindedirler ve prototip algısının gerisinde de kavramlar vardır. Kavram, bir önermenin temel bileşenidir (Atkinson vd., 2010: 306-339). Dil psikolojisi, bir kavramın, en iyi örnekleri betimleyen özellikler üzerinden bir prototipinin olduğunu, bir de çekirdeğinin olduğunu savunur. Bu bağlamda *ayrıştırıcı* kavramının olumsuz varlığı, hem özneyi var edecek hem de algıda olgunun insanla olan bağıni bilişsel düzeyde prototipleştirecektir. Olgunun sürekli sadece fiil –ayrımcılık davranışı - üzerinden tanımlanması algıda fiilin doğrudan fail kişiye yapışmasını engellemekte ya da zayıflatmaktadır. Özne, yüklem bildirdiği işi yapan, varlık ya da kavramdır ve cümlenin öznesini ortaya çıkarmak olguyu var edeni net olarak görünür kılmak anlamına gelmektedir. Olgunun, faili ve mağduru insandır ve mücadele olgudan önce bunu var eden insan davranışına karşıdır. Bu bağlamda, var olan sorunsal/fiil üzerinde dururken ona aynı zamanda özne üzerinden de yaklaşmak sorunsalın tamamen insana aitliğini ve sorunun çözümü noktasında da var olan adresine gidilmesini sağlayacaktır. Özne ve davranışının, birlikte ve olumsuz algılanması, faili görünür kılacak, bu da damgalanma riskini var ettiği için fail üzerinde caydırıcı nitelik de arz ederek, kaçınmacı eğilimin de ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Yalın bir ifadeyle, hırsızlık olgusunun öznesi, hırsızdır veya ırkçılık eyleminin öznesi, ırkçıdır. Hırsız ve ırkçı kavramlarının varlığı ve yaygın olumsuz anlam yüklerinin biliniyor olması, bireyi hırsız veya ırkçı olmamak için motive eden önemli bir unsurdur. Bu bağlamda, *ayrıştırıcı* kavramının ve normunun varlığının, özellikle, olgu ile mücadelede nitelik arz edeceği düşünülmektedir.

Ayırıştırıcı; kişi ya da grupların somut ya da soyut hak ve beklentileri karşısında, haksız veya farklı davranan, ya da eşitsiz sonuçlar yaratacak eşit muamele edimini gerçekleştirerek, kişi ve gruplara psikolojik ya da fiili zarar veren kişiye denir. *Ayırıştırıcı*, kişi ve grupların iyi-olma (well-being) halini bozan kişidir. Bunu da engel olmak, dışlamak, ikincilleştirmek, yokmuş gibi davranmak, değişime zorlamak, itibarsızlaştırmak ve damgalanmak gibi davranışlar üzerinden gerçekleştirir.

Kavram varlığının temel sonuçları özetlendiğinde ise, öncelikle, toplumsal hayatta, “*ayrıştırıcı insan kimliği*” kategorisi oluşarak, failin varlığının ortaya çıkması sağlanacaktır. İkinci olarak, kategorilerle düşünen insan zihninde, olumsuz norm ve örnek kategorisi olarak her kişide benlik kurgusunda da bir farkındalık yaratacaktır. Üçüncüsü, mağdurların *ayrıştırıcılar* karşısında psikolojik olarak güçlenmesini sağlayacaktır. Zira *ayrıştırıcının* olumsuz *kişi kategorisi* görünürlüğü var olacaktır. Buradan da, son olarak, *ayrıştırıcının* kendi davranışlarını kontrol etmesi üzerinde içsel denetim ve baskı aracı olarak da ortaya çıkması sağlanacaktır. Zira mağdurun psikolojik olarak güçlenmesi ile sindirilememesi, failin bir sonraki edimsel

davranışında sorgulayıcı bir faktör olma özelliği taşıyarak, caydırıcı etkiyi sağlayarak, yeni mağdurların oluşmamasında anlamlı görünmektedir. Bu bağlamda, olgu ile mücadelede nitelik arz edeceği düşünülebilir.

Ayrımcılığın sosyal psikolojisi: İnsanın, kültürel değer yargılarından, önyargılardan, ihtiyaç ve beklentilerden, inanç motiflerinden ve yaşam deneyimlerinin kişilik üzerinde yarattığı izlerden etkilendiği bilinmektedir. Psikoloji disiplini içinde çok sayıda araştırma, insan ile ayrımcılık eğilim ve davranışının arkasındaki nedenleri anlamaya yöneliktir. Bu bağlamda, sosyal-psikolojik yaklaşımlar, kalıpyargılar önyargılar ve tutumların ayrımcılık eğilimini anlayabilmek için anlaşılması gereken temel kavramlar olduğunu belirtirler (Dovidio ve Hebl, 2005: 12).

Kalıpyargılar, grupların farklılık temelli homojen algılanması ve tanımlanmasını içerirler (Göregenli, 2012: 23). İnsan zihni çevresini kategorilerle algılar ve bu bilgileri gruplayarak yorumlar. Cinsiyet, yaş, güzel-çirkin, iyi-kötü örnekleri gibi bilgiler genel kategoriler üzerinden depolanır, gruplandırılır ve tanımlanır ve gruplandırılır. Egemen grup üyeleri normal ve tipik kabul edilir ve olumsuz kalıpyargıların hedefi olma olasılıkları daha düşük olduğu görülür (Miller vd. 1991). Kalıpyargılar, egemenlerin kimliklerini daha ayrıcalıklı kılarak, grup egemenliği hiyerarşinin devamını sağlarlar, başarımları kolaylaştırırken, alt-gruplarınkini zayıflatırlar (Walton ve Cohen, 2003: 456, 463-464; Pratto ve Stewart; 2012: 28). Önyargılar, kişi ya da gruplara yöneliktir, esnek olmayan, açık ya da örtük olumsuz tutumlar olarak tanımlanmaktadır (Allport, 1954). Düşünce boyutunda olan bilginin veya kalıpyargının, güçlü duygulanım yaratan bir deneyimle birleşerek var oldukları bilinmektedir (Paker, 2012a: 43).

Kalıpyargı + Güçlü Duygu = Önyargı → Ayrımcılık

Önyargıların oluşumunda farklı faktörlerin de etkisi vardır; Sherif'in (1966) çalışması gruplar arasındaki rekabet ve çatışmaların önyargılara yol açabileceği göstermektedir. Kalıpyargılar, bilgi düzeyinde düşünceyi temsil ederken, önyargılar daha derinleşmiş olarak bu bilgi üzerinden ne hissedildiği olarak ayrıştırılabilirler. Önyargılar ve ayrımcılık arasında pozitif bir etkileşim vardır ancak ayrımcılığın gerisindeki tek faktör önyargılar değildir. Tutumlar, sosyal yaşam içinde sonradan kazanılırlar. Günlük yaşam içinde insanlarla kurulan diyalogları anlamlandırmak, olayları yorumlamak, karar verme eğilimini sağlamak gibi işlevleri vardır (Hogg ve Vaughan, 2011: 176). Toplumsal yaşamda kişiler ve gruplar hakkında üretilen olumsuz kalıpyargılar ve önyargılar bu kişi ve gruplara karşı nasıl bir tutum içinde olunacağına da yol haritasıdır.

Ayrımcılık ediminin psikolojik boyutunun anlaşılmasını sağlayacak çok sayıda araştırma, kuram, yaklaşımlar bilinmektedir. Kötülüğü, kişilik psikolojisi üzerinden araştıran Paulhus (2002), kişiliğin karanlık yönünü üç bileşen ile kategorilendirmiştir. Otoriter kişiliğin dış-gruplara dönük düşmanlık barındıran eğilimlere açık olduğu bilinmektedir (Adorno vd., 1950). Milgram'ın (1963) İtaat

Deneyi, otorite ve insan davranışı arasındaki ilişkide insanın otoritenin isteklerini, insani değerlerin önünde tutarak, itaat etme özelliğini ortaya koymaktadır. Asch'in (1951) Sosyal Uyum Deneyi ise, karar verme sürecinde sosyal grup davranışlarının, birey davranışları üzerindeki etkisini göstermektedir. Sosyal Kimlik Kuramı (SKK), insanlar kendilerini, sosyal grubunun özellikleri doğrultusunda değerlendirir, kategorilendirir. SKK'ya göre insan öz saygı gereksinimi duyar, bunu koruma eğilimi gösterir. Ait olunan grup iç-grup olarak algılanır, sosyal kimlik unsurları da dış-grup ile kıyaslama yaparak var edilir. Grup içi farklılıkları azaltma eğiliminin yanında gruplar arası farklılıkları da abartma eğilimi görülür (Tajfel ve Turner, 1979: 40). Bu yolla, kişi iç-grup üyelerini yüceltir, iç-grubunu özel kılacak ayrıştırıcı unsurları bularak, benlik saygısı inşa eder (Hogg ve Abrams, 1988: 20-21). Kişinin, grup aidiyeti ile özdeşleşme düzeyinin artması grup kimliğinden daha fazla etkilenmesi anlamına gelmektedir (Hortaçsu, 2012: 562- 565). Bu sosyal kategorizasyonun, kategorize edilenler için, çeşitli olumsuz ve çoğu zaman adil olmayan sonuçları olduğu bilinmektedir (Fiske ve Lee, 2008). Kişinin iç grubuyla kurduğu aidiyet duygusu ve özdeşim düzeyi arttıkça, dış grup olarak belirlediği gruplara karşı daha önyargılı, ayrımcılık, nefret ve düşmanlık eğilimleri artması beklenir (Fairbairn, 1952 akt. Paker, 2012b: 57). Bu yüzden, SKK, kişi ve grupların önyargı, kalıpyargı ve dolayısıyla ayrımcılık eğilimlerini açıklamak için başvurulan önemli bir sosyal-psikolojik yaklaşımdır (bkz. Yıldırım, 2015: 95-101). Yine, *Sosyal Baskınlık Yönelimi* (SBY) yüksek olan kişiler, eşitlik karşıtı eğilimlere sahiptirler ve düşük statüsü olan grup ve üyeleri üzerinde hiyerarşik güç farklılıklarını otorite kurmak ve sürdürmek için kullanırlar. SBY aynı zamanda, Sosyal Baskınlık Kuramının ölçüm aracıdır (Sidanius ve Pratto, 1999: 67).

Görüldüğü üzere, insanın, diğer insanı öteki olarak görmesi ve davranışsal boyutta olumsuz bir edimle yaklaşması, öteki insanı imge ve inanışlar üzerinden "ben" ile karşılaştırarak, kendini ve diğerlerini kategoriye ayırarak yapılanmaktadır. Bu imgeler, gerçek ya da var sayılan faktörler üzerine temellendirilmektedir (Milles, 2010: 179). Aidiyet duyulan iç-grup dışında bırakılanların farklılaştırıcı özelliklerini olumsuz tanımlamak adına imge, tutum, inanç kalıpyargılar ve önyargıların var edilmesiyle sağlandığı bilinmektedir (Bezirgan-Arar ve Bilgin, 2010: 3).

Psikoloji disiplini içinde tüm bu örnekler gibi birçok araştırma, insan tabiatının kusursuz olmadığını, insan beyninin karmaşık özellik gösterdiğini ve tercihlerle hareket ettiğini, ayrımcılığı meşrulaştırmaya yatkın bir doğasının olduğunu göstermektedir. İnsan, adaletli olmanın gerekliliğini öğrense de, kişinin olumsuz kişilik yapısı, bilinç ve bilinç dışı gibi diğer faktörler, adil olmama yolunda kişiyi etkileyebilecek niteliğe sahiptir. İnsan ve bu karmaşık yapısı, çalışan insan tarafından kurumsal alana taşınır. Kurumsal alan içinde, kişiler arası ilişkilerde, sistemin inşasında, sistemin kurumlar üzerinden toplum üyeleri ile ilişkilerinde, ayrımcılık kişisel boyutta kalmaktan çıkar ve kurumsal bir nitelik kazanır. Bu da toplumdaki bireylerin olaylara, olgulara ve farklı gruplara nasıl yaklaştığının kurumsal davranış olarak dışa yansımalarının ikinci ve kamusal alanıdır. O yüzden,

tüm ayrımcılık türleri ile mücadelenin temelinde öncelikle insan ve sosyal-psikolojik boyutu önem taşımaktadır.

Kurumsal ayrımcılık, en kısa açıklaması ile kişi ya da gruplara karşı sistemin kurumlar aracılığı ile eşitsiz davranması, somut veya soyut kaynak ve fırsatlara ulaşmakta haksız ve ayrımcılık içeren pratiklerin yaygınlaşarak toplum üyeleri arasında eşitsiz sonuçların var olması olarak tanımlanabilir. Bu uygulamalar, kişi ve grupların, eşit fırsatlara ulaşmasına, istihdam ve gelir şanslarının ortadan kalkmasına neden olarak *eşit vatandaş* olmanın önünde olumsuz pratiklerdir. Kurumsal ayrımcılıkla mücadele alt-grupların eşitlik mücadelesinin temelini oluşturacak önemdedir; günümüz üretim ilişkileri, kurumlara ekonomik faaliyetler üzerinden sosyo-ekonomik sınıfları var etme ve dolayısıyla toplumsal yapı ve hiyerarşiyi de inşa etme gücünü vermektedir. Toplumsal gruplarla, ayrımcılık ve eşitlik üzerinden kurulan kurumsal ilişkiler toplumsal hiyerarşinin de tekrar-tekrar ya eşitlik ya da ayrımcılık temelinde şekillenmesi anlamıyla önem taşımaktadır (Yıldırım, 2015). Buradan hareketle, kurumsal ayrımcılık pratiklerinin yaygınlaşması, sorgulanmaması, bu durumla mücadele edilmemesi, yukarıda tartışılan yapısal şiddet olgusunun nasıl var olduğuna ışık tutacak niteliktedir.

Toplumdaki kurumlar toplumsal hiyerarşiyi azaltan veya çoğaltan işleve sahiptirler. Kurumlar üzerinden grup temelli hiyerarşinin yaygın olduğu toplumlarda, ayrımcılık pratikleri oldukça yaygındır. Bu toplumlarda hiyerarşi ve ayrımcılık pratikleri ile sonuçları sorgulanmadığı bilinmektedir (Göregenli, 2012: 23). Sosyal Baskınlık Kuramına (SBK) göre, toplumsal yapı, toplumsal gruplar üzerinden sosyal hiyerarşiler yaratarak yapılanmaktadır ve bu yapılanma toplumda sosyal eşitsizlikler yaratmaya eğilimindedir (Sidanius ve Pratto, 1999: 38). SBK'ya göre, tüm toplumlarda hiyerarşik yapı yaş üzerinden, cinsiyet üzerinden ve *keyfi küme-grup* sisteminde yer alan ve *güç* ile bağlantısı olduğu düşünülen etnik grup, ırk, kast, sosyal sınıf ve dinsel gruplardan biri ya da bir kaç gibi unsurlar üzerinden şekillenmektedir. Yaş ve cinsiyet faktörü ele alındığında sosyal hiyerarşik yapının oldukça esneklik ancak *keyfi küme-grup* esnekliğinin en az olduğu, toplumsal çatışmaların ve şiddet açısından en fazla sorunun çıktığı alan niteliğindedir (Sidanius ve Pratto, 1999: 38; Pratto, Sidanius ve Levin, 2006: 273). Ayrımcılık ve sosyal hiyerarşik yapı arasında görüldüğü üzere güçlü bir bağ vardır. Sosyal hiyerarşi, *Kümeleneşmiş Kişisel Ayrımcılık*, *Kümeleneşmiş Kurumsal Ayrımcılık* ve *Davranışsal Asimetri* olarak tanımlanan üç önemli unsur üzerinden çalışmaktadır (Sidanius ve Pratto, 1999: 39). *Kümeleneşmiş Kişisel Ayrımcılık*, günlük, basit ve bazen de göze çarpmayan bireyler arası ayrımcılık uygulamalarıdır. *Kümeleneşmiş Kurumsal Ayrımcılık*, bireysel olmaktan çıkıp kurumsal davranış halidir. Kamu ya da özel kurumlarının kurallar, yöntemler, icraatlar yolu ile grup temelli hiyerarşik ayrımcılık uygulamalarıdır ve yapısal şiddet varsayımları ile de örtüştüğü görülmektedir. *Davranışsal Asimetri* ise, dezavantajlı grupların grup temelli sosyal hiyerarşik yapıyı değiştirmek adına hareket etmemeleri, hatta bu yapıyı kabullenip destekleyerek sistemin devamlılığını

sağlamalarını ifade etmektedir. Bu durum da hiyerarşik ilişkilerin daha da sağlamlaşmasına neden olur. Davranışsal asimetri, toplumdaki sosyalleşme modelleri, kalıpyargılar, meşrulaştırılmış ideolojiler gibi örneklerdir. Davranışsal asimetrinin devamlılığı, toplumdaki baskın grup tarafından üretilen meşrulaştırıcı mitler aracılığı ile sürdürülmektedir (Sidanius ve Pratto, 1999: 43-45). Bu varsayımlar da, *kültürel şiddet kavramı* ile benzer argümanlara sahip oldukları görülmektedir.

Kurumsal ayrımcılık pratikleri, doğrudan ve dolaylı iki kategoride incelenebilir (Cunningham ve Light, 2016: 1-3).

Doğrudan kurumsal ayrımcılık, egemen grubun alt-grupların hak ve kaynaklara ulaşmasının önünde açık, aleni, yaygın kurumsal uygulanan politikalar. Tarihte, insanlık tarihinin ayıpları olarak gösterilen sembol örnekleri mevcuttur; Güney Afrika, Apartheid Rejimi, siyasi ve ekonomik güç sahibi olan beyazların, ülkenin sayısal olarak daha çoğunluğunu oluşturan siyahlara karşı uyguladığı, eşit yurttaşlık zemininin olmadığı kurumsal ayrımcılık politikalarıdır. Jim Crow Yasaları, Amerika Birleşik Devletleri'nde güney eyaletlerinde okul, ulaşım araçları, restoran gibi kamu görünürlüğü olan mekânlarda siyahi grup üyelerinin bu alanları kullanamaması için çıkarılan kanunlar, örnekleridir.

Dolaylı Kurumsal Ayrımcılık, kısaca, eşitlikçi gibi görünen ancak pratikte toplum üyeleri arasında eşitsiz sonuçlara yol açmasına neden olan kurallar, politikalar, düzenlemeler ve uygulamalardır. Dolaylı kurumsal ayrımcılık pratikleri doğrudan kurumsal ayrımcılık pratiklerin aksine sinsi ve örtük olarak ortaya çıkarlar ancak yine kişi ve grupların ekonomik, siyasi ve sosyal haklara ulaşmasını engelleyen niteliktedirler. Demokratik hak kazanımları, ayrımcılık yasakları ve yaptırımları doğrultusunda günümüz insanı toplumsal yaşam içinde önyargı ve eğilimlerini gizleme gerekliliği ile hareket etmektedir. Bu durum ayrımcılık pratiklerinin gizli forma dönüşmesine neden olmuştur. Daha çok örtük formda ortaya çıkan bu ayrımcılık pratiklerini bu yüzden ispatlanması da daha zordur. Zaman içinde yasa ve kural değişiklikleri ile kurumsal ayrımcılık politikaları değişse ve şekillense de, çalışma normları ve örgüt kültürünün değişimi bu kadar kolay değildir. İnsan pratiklerinin dönüşmesi oldukça zor olduğu için buradan hareketle, dolaylı ayrımcılık pratikleri ile mücadele etmek oldukça zordur (Cunningham ve Light, 2016: 1-3).

Yukarıda açıklandığı üzere, kişisel ve kurumsal düzeyde yaygın ayrımcılık pratikleri toplumsal gruplar arasında ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel eşitsizlikler yaratmaktadır ve Galtung'a göre sosyal ve ekonomik adaletsizliklerin mevcut olduğu ortamlarda tam bir barış kültüründen söz edilemez (Galtung, 1969). Bu bağlamda, toplum üyelerinin ihtiyaçlarının giderilmesi önem arz etmektedir. İnsan karmaşık bir yapıya sahiptir, zaman ve kültür farklılıkları düşünüldüğünde de herkese uygun bir ihtiyaç listesi oluşturmak mümkün görünmemektedir. Galtung'un (1980) temel ihtiyaç birimleri üzerinden, ihtiyaçlar tipolojisi oluşturmuş ve bu tipoloji çalışması bir başlangıç özelliği taşıyabilecek niteliktedir. Model ile dört temel ihtiyaç alanı

belirlemiştir ve bu ihtiyaçların giderilmesi ile hangi toplumsal muhtemel sorunların önlenmesinin mümkün olacağı anlamlandırmıştır (1980: 14).

- Çatışmayı önlemek için > güvenlik ihtiyaçları (hayatta kalma ihtiyacı);
- Yoksulluğu önlemek için > refah ihtiyacı (yeterlilik ihtiyacı);
- Yabancılaşmayı önlemek için > kimlik ihtiyacı (yakınlık ihtiyacı);
- Baskıdan kaçınmak için > özgürlük ihtiyacı (seçebilme özgürlüğü),

Bu gereksinimler ise insan yeterliliğinin gerçekleşmesinde en temel ihtiyaç duyulan faktörler olarak tanımlanmıştır. Galtung'a göre, ihtiyaçların karşılanması tesadüfi bir olgu değildir. Bu ihtiyaçlar, doğrudan insan ya da toplumsal yapılar aracılığı ile verilen hizmetlerle karşılanabilir. Bu, temel ihtiyaçların karşılanmaması durumunda, toplum üyeleri arasında ayrışmanın başlaması muhtemeldir. Ayrışmanın, izleri olarak ortaya çıkacak muhtemel belirtiler ise, iki temel eylemsel kategori üzerinden, ortaya çıkması beklenmektedir. Metaforik tanımlaması ile bir yandan, *Donma* kategorisi başlığı altında, toplumsal süreçlere katılım eksikliği, ilgisizlik, geri çekilme gibi eylem ve sonuçlar beklenirken, diğer yandan, *Kaynama* kategorisi başlığı altında, başkaldırı, eylemler ve isyanlar gibi olumsuz sonuçlar beklenmelidir. Bu durumlar da sosyal ayrışmanın göstergeleri olarak tanımlanmaktadır (Galtung, 1980: 8). Model sosyal ayrışmanın ilk seslerinin haber vericisi özelliği taşısa da tersten okunduğunda sosyal ayrışmanın önüne geçmek için, üzerinde çalışılması gereken temel alanları da sağlamaktadır ve sosyal düzen sağlamak için sayısız temel özellikte modellerleken kuşkusuz biridir.

Şiddet ve türleri üzerinden sosyal ayrışmanın varlığının görüldüğü toplumlar için toplumsal barışa uzanan yolda yol haritası özelliği taşıyan ve Galtung'un literatüre kazandırdığı bir diğer önemli kavram "*barış inşası*" (peace-building) kavramıdır (Galtung, 1976). Yazar, toplumsal barış için üç önemli adım olduğunu savunur: "Barışı Koruma, Barışı Sağlama ve Barış İnşası" bu adımlardır ve barış inşası kavramı, barışı sağlamanın üç adımından biri olarak kullanılmaktadır (Galtung, 1976: 297-299). Barış inşası, diyalog üzerinden ilişkileri onarmaya ve kurumlarda reform yapmaya teşvik eden uzun vadeli bir süreçtir. Sürdürülebilir barış ve bu yolda olumlu değişim için, çatışmayı var eden unsurların ortadan kaldırılması, çatışmadan etkilenen tüm tarafların barışı inşa etme sürecine dâhil edilerek barışı destekleyecek yapılar oluşturulmalıdır. Gruplar arası çatışmaların olmadığı barışçıl bir toplum, barış kültürünün var edilmesi ve yaygınlaştırılması ile mümkün olabilir. Birleşmiş Milletler'in tanımına göre *barış kültürü*, "şiddeti reddeden, çatışmaları, diyalog ve müzakere yoluyla çözmek koşuluyla önlemeye çalışan, özgürlük, insan hakları, adalet, demokrasi, hoşgörü ve dayanışma ilkeleriyle hakların kullanılmasını, toplumsal grupların bu gelişme sürecine katılmasıyla, sosyal etkileşim ve paylaşımı yansıtan toplum biçimidir" (United Nations, A/RES/52/13, 1998: 1). Bir toplumda barış kültürünün varlığını ölçmek için incelenen faktörler ve önemli göstergeler ise; eğitim için ayrılan bütçe, suç istatistikleri, gayri safi yurtiçi hâsıla, basın özgürlüğü, ortalama beklenen yaşam süresi, demokrasi endeksi, okur-

yazarlık oranları, kadınların toplumsal hayattaki konumlarını gösteren istatistiksel veriler, gelir dağılımındaki eşitsizlik verileri, insan hakları, savunma harcamaları, kadınların siyasi temsiliyet istatistikleri, sığınmacılara gösterilen hoşgörü ve sağlanan olanaklardır (Rivera, 2004: 543). Ayrıca, günümüzde, küresel düzeyde bölge ve ülkelerin göreceli barışçıl konumunu ölçen bir girişim mevcuttur. Ekonomi ve Barış Enstitüsü, ülkelere ait karşılaştırmalı barış verilerini uluslararası bir panel aracılığı ile toplayıp analiz etmektedir ve Küresel Barış Endeksi başlığı altında bu verileri her yıl yayınlamaktadır. Endeks, bazı faktörleri esas alarak bu faktörler üzerinden sonuca ulaşmaktadır. Bu faktörler, ülke içindeki şiddet ve suç verileri, ülke içi ve ülke dışı askeri harcamalar ve savaşlardır. Dolayısıyla toplum güvenliği ve güvenlik düzeyi, ulusal ve uluslararası çatışma boyutları ve askerileşmeye ait veriler analiz için kullanılmaktadır. 2019 verilerine göre Türkiye, listede olan 163 ülke arasından 152. sıradadır. Endeks, veri toplama kriterleri üzerinden güvenilirliği bazı kesimlerce ağır eleştirilmektedir. Burada en çok eleştirilen nokta, küresel şiddetin en yaygın biçiminin kadınlara ve çocuklara domestik boyutta uygulanan şiddet olmasına rağmen bu kategorinin kriterlere dâhil edilmiyor olmasıdır. Zira kadına şiddetin sonlandırılmadığı bir toplumda barış kültürünün var olması mümkün görünmemektedir.

Barış araştırmalarının ve genel olarak barış hareketinin önemli bir görevi, bitmeyen bir barış kültürü arayışıdır. Bununla birlikte, bu kültürü kurumsallaştırmanın cazibesi ise zorunluklar da yaratacağı için karmaşık bir olgu olarak ortadadır. Zira bu arayış ve belirlenecek politikalar kültür dayatması olarak form değiştirmeye de uygun bir zemin oluşturacağı için karmaşık bir yönetimsel süreçtir. Kalıcı barışın tesisi, olumlu barış kavramı ile tarafların hedeflerinin tek taraflı değil onun da ötesinde tarafların birlikte var olma hedefini paylaştığı ölçüde barışçıl ilişkiye dönüşmesinin mümkün olacağını anlaşılmaktadır (Galtung, 1976).

Sonuç

Bu çalışma, bilişsel düzeyde var olan ayrımcılık eğilimlerinin önce kişi ve gruplar üzerindeki olumsuz etkilerini ve kurumsal ayrımcılık pratiklerine dönüştüğünde de yaygınlaşması durumunda toplumsal barışın önünde büyük bir sorunsal olarak var olma sürecini tartışmıştır. Ayrıca, kurumsal ayrımcılık pratikleri ile yapısal şiddet ve kültürel şiddet olguları arasındaki geçişken bağı incelemiştir. Yapısal şiddet, kurumsal yapıların kişi ve grupların temel ihtiyaçlarının karşılamasında engelleyici ve zarar verici bir şiddet biçimi olarak ortaya koyularak, yapısal şiddet ve onu destekleyen kültürel şiddetin varlığının sosyal adalete olan olumsuz etkisi ve dolayısıyla toplumsal barışın inşasında da olumsuz etkileri tartışılmıştır. Bu bağlamda da, toplumsal barışın, şiddet türlerinin ve ayrımcılık pratiklerinin en aza indirilebildiği ve sosyal adaletin toplumsal hayatta inşa edilebilmesi ile var olabileceği görünür kılan tartışılmıştır.

Farklı bir ifadeyle bu çalışma ile ayrımcılık edimi ve yapısal şiddet ile sosyal adalet ve toplumsal barış arasındaki geçişkenlikler, üç farklı bilimsel disiplinin - Sosyal Politika, Barış Çalışmaları, Sosyal Psikoloji - alan bilgileri ile tartışılmıştır. Toplumsal hayatta, bireyin ve sosyal grup davranışlarının anlaşılması ile daha adil ve eşit, sorun ve çatışmalardan uzak, barışçıl bir yaşam ve sistem için, yaklaşımlar ele alınmıştır. Herkes için barışçıl bir yaşamın, hakkaniyet adalet, eşitlik ve sosyal adalet kavramlarının toplumsal yaşamda uygulanabilirliğinin üzerine inşa edilebileceği ve aksi durumda da ayrımcılık pratiklerinin toplumsal barışın önündeki olumsuz varlığı ortaya koyulmuştur.

Ayrıca, bu çalışmada, ayrımcılık fiilinin sahibi kişileri görünür kılmak ve tanımlamak adına, *ayrıştırıcı* kavramı, ayrımcılık literatürüne öneri olarak sunulmuş ve tartışılmıştır. Son olarak, yenedünya düzeninin, yeni toplumsal sorun ve beklentileriyle, diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi, sosyal politikanın da konularını genişlettiği görülmektedir. Bu bağlamda barış olgusu, sosyal politika disiplin içi toplumsal sorunlara farklı bir derinlikten de bakabilme olanağı tanımaktadır ve bu çalışmanın dolaylı olarak bunu da sağladığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row.
- Alcock, P. (2011). Sosyal Politikanın Konusu. (Çev. B. Yıldırım), P. Alcock, M. May ve K. Rowlingson. (Der.) *Sosyal Politika, Kuramlar ve Uygulamalar*, içinde (15-24. ss.). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Orijinal yayın tarihi, 2008)
- Allport. G. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Asch, S.E. (1951). Effects of group pressure on the modification and distortion of judgments. H. Guetzknow, *Groups, Leadership and Men* içinde (177-190. ss.), Pittsburgh, PA: Carnegie Press.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem. D.J. ve Nolen-Hoeksema, S. (2010). *Psikolojiye Giriş*. (Çev. Yavuz Alogan), Ankara: Arkadaş Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 1999)
- Barash, D. P. ve Webel, C. P. (2013). *Peace and Conflict Studies*. Los Angeles: Sage.
- Barry, B. (2017). *Sosyal adalet neden önemlidir*. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Başstaymaz, T. (2016). *Yeni toplum iyi toplum*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Bezirgan-Arar, Y. ve Bilgin, N. (2010). Gazetelerde ötekileştirme pratikleri: Türk basını üzerine bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 30, 1-17.
- Bornstein, A. (2005). Political violence. K. Kempf-Leonard (Ed.), *Encyclopedia of Social Measurement* içinde, 109-114. New York: Elsevier Inc.
- Bufacchi, V. (2012). *Social Injustice: Essays in Political Philosophy*. Hampshire/New York: Palgrave MacMillan.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). New poverty and the changing welfare regime of Turkey. Report prepared for the United Nations Development Programme (UNDP).
- Cunningham, J. ve Light, R. (2016). Institutional discrimination. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* içinde, 2(15), 1-3. Wiley Online Library: John Wiley & Sons, Ltd.
- Weigert, K. M. (2008). Structural violence. L. Kurtz, (Ed.), *Encyclopedia of violence, peace, & conflict* içinde, 2004-2011. Fairfax: Elsevier Inc.
- Çayır, K. (2010). Ayrımcılığın sosyolojisi ve Türkiye toplumu, A. Çavdar ve A. B. Yıldırım, (Ed.), *Nefret suçları ve nefret söylemi* içinde (45-54.ss.). İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Dovidio, J.F. ve Hebl, M.R. (2005). Discrimination at the level of individual: Cognitive and affective factors. R.L. Dippoye ve Colella, A. (Ed.), *Discrimination at Work* içinde (11-34.ss.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dunn, R. (2012). *Minority studies: A brief sociological text*. Erişim adresi <http://cnx.org/content/col11183/1.13/>
- Dutta, U., Sonn, C. C., ve Lykes, M.B., (2016). Situating and contesting structural violence in community-based research and action. *Community Psychology in Global Perspective*, 2(2),1-20, <http://siba-ese.unisalento.it/index.php/cpgp/article/view/16450>

- Fiske, S.T. ve Lee, T.L. (2008). Stereotypes and prejudice create workplace discrimination. Brief, A.P. (Ed.), *Diversity at work* içinde (13-52.ss.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*. 6 (3), 167-191. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/422690?read-now=1&seq=17#page_scan_tab_contents.
- Galtung, J. (1976). Three approaches to peace: Peacekeeping, peacemaking, and peacebuilding. Galtung, J. (Ed.), *Peace, war and defense: Essays in peace research içinde* (292-304). Copenhagen: Christian Ejlertsen.
- Galtung, J. (1980). The basic needs approach. K.Lederer, J. Galtung ve D. Antal (Ed.), *Human needs: A contribution to the current debate*. Cambridge: Oelgeschlager, Gunn and Hain.
- Galtung, J. (1990). Cultural violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291-305. Erişim adresi <https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2015/12/Cultural-Violence-Galtung.pdf>
- Galtung, J. (1996) *Peace by peaceful means. Peace and conflict, development and civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.
- Galtung, J. Ve Fischer, D. (2013) Johan Galtung a pioneer of peace research. [Adobe Digital Editions]. Erişim adresi Springer.
- Galtung, J. (2015). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*. 6(3), 167-191. Erişim adresi <https://www.jstor.org/stable/422690?seq=1>
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (Çev. H. Özel, A. Sönmez, Z. Mercan, İ. Yılmaz, E. Rızvanoğlu, M.A. Sarı, Ş.P. Güzel, M. Özcan) İstanbul: Kırmızı Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 2002)
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: Önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık, K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde* (17-28.ss.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gülmez, M. (2009). *İnsan hakları ve Avrupa Hukukunda ayrımcılığın kaldırılması ve Türkiye*. Ankara: Belediye-İş.
- Hogg, M.A. ve Vaughan, G.M. (2011). *Sosyal psikoloji*. (Çev. İ. Yıldız, A. Gelmez) Ankara: Ütopya Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 2005)
- Hogg, M.A. ve Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. London: Routledge.
- Hortaçsu, N. (2012). *En güzel psikoloji sosyal psikoloji*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaya, P. A. (2000). *Sosyal ddaletin teorik çerçevesi üzerine bir değerlendirme*. Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan. Ankara: Türk Ağır Sanayii Ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası.
- Kaya, P. A. (2013). *İş Hukuku: Temel yasalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kaya, P. A. (2020). *Çalışma Hukukunda eşitlik ve ayrımcılık. Karşılaştırmalı teorik bir bakış*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(4), 371–378.
- Miller, D. (1976). *Social justice*. Oxford: Clarendon Press,
- Miller, D. T., Taylor, B., ve Buck, M. L. (1991). Gender gaps: Who needs to be explained. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 5–12.
- Milles, R. (2010). Öteki'nin tanımları. (Çev. I. Gündüz). *Ulusal kimlik ve etnik açılım içinde* (178 –224.ss). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Paker, M. (2012a). Psikolojik açıdan önyargı ve ayrımcılık. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde* (41-52.ss). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- . (2012b). *Önyargı ve ayrımcılığa ilişkisel psikanalitik bir bakış*. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde* (41-52.ss). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Paulhus, D. L., ve Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556–563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6).
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741–763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Pratto, F., Sidanius, J., Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward. *European Review of Social Psychology*. 17, 271-370. <http://dx.doi.org/10.1080/10463280601055772>
- Pratto, F., Korchmaros, J. D., ve Hegarty, P. (2007). When race and gender go without saying. *Social Cognition*, 25(2), 221-247. <https://doi.org/10.1521/soco.2007.25.2.221>
- Pratto, F., ve Stewart, A. L. (2012). Group dominance and the half-blindness of privilege. *Journal of Social Issues*, 68(1), 28–45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2011.01734.x>
- Pureza, J. M. ve Cravo, T. (2005). Critical Edge and legitimation in peace studies. *RCCS Annual Review*. 0: 3-17. <https://doi.org/10.4000/rccsar.77>
- Rawls, J. (2018). *Bir adalet teorisi*. (Çev. V.A. Coşar) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Rivera, J. (2004). Assessing the basis for a culture of peace in contemporary societies. *Journal of Peace Research*. 41(5), 531-548. <https://doi.org/10.1177/0022343304045974>
- Rogers, P. ve Ramsbotham, O. (1999). Then and now: Peace research-Past and future. *Political Studies*, 47(4), 740-754. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00229>
- Sapançalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, 3(6): 51-106.

- Sen, A. (2000). *Social exclusion: Concept, application, and scrutiny*. *Social Development Papers No. 1., Office of Environment and Social Development Asian Development Bank*. Erişim adresi <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29778/social-exclusion.pdf>
- Sidanius, J. ve Pratto, F. (1999). *Social dominance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sherif, M. (1966). *In common predicament: Social psychology of intergroup conflict and cooperation*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Silver, H. (1995). *Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of social exclusion*. G. Rodgers, C. Gore, ve J. Figueiredo (Ed.), *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Geneva: International Labour Organisation. Erişim adresi http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1995/95B09_55_englp1.pdf
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(2): 65-93.
- Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W.G. Austin ve S. Worchel (Der.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*, içinde (33-39. ss.). Monterey: Brooks & Cole.
- Talas, C. (1997). *Toplumsal politika*, Ankara: İmge Kitapevi Yayını.
- Taylor-Gooby, P. (2008). Eşitlik, haklar ve sosyal adalet. (Çev. B. Yıldırım), P. Alcock, M. May ve K. Rowlingson. (Der.) *Sosyal Politika, Kuramlar ve Uygulamalar*, içinde (55-64. ss.). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Orijinal yayın tarihi, 2008)
- United Nation. (1998). A/RES/52/13. Resolution adopted by the general assembly [without reference to a Main Committee (A/52/L.4/Rev.1 and Add.1)] 52/13. *Culture of Peace*. Erişim adresi <https://undocs.org/A/RES/52/13>
- Weigert, K. M. (2008). Structural violence. L. Kurtz, (Ed.), *Encyclopedia of violence, peace, & conflict* içinde (2. bs., 2004-2011.ss). Fairfax: Elsevier Inc.
- Walton, G., ve Cohen, G. (2003). Stereotype lift. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39(5), 456-467. [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(03\)00019-2](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(03)00019-2)
- Yıldırım, Z. M. (2015). Çalışma hayatında etnik ayrımcılık eğilimlerinin istihdam sürecine etkisi: “geçit bekçileri” kavramı üzerinden sosyal psikolojik bir analiz. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yıldırım, Z. M. (2017). Ayrımcılık, A. Tokol, Y. Alper (Ed.), *Sosyal Politika*, (301-315.ss). Bursa: Dora Yayıncılık.

